

Informacija apie Esperanto kalbą

2002-04-23

Pasauliui vis labiau suprantant tautinių mažumų teises ir kalbų bei kultūrų įvairovę, tarptautinė esperanto kalba vėl susilaukė politikų dėmesio. [...] Nevyriausybinių organizacijos ir koalicijos spaudžia, kad tarptautinės kalbos klausimas būtų įtrauktas į Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos darbotvarkę. [...] 1996 m. liepos mėnesį nepriklausomų ekspertų grupė susirinko į Nitobės Tarptautinių organizacijų simpoziumą Čekijos sostinėje Prahoje. Jie aptarė dabartinę esperanto būklę ir pasisakė už tai, kad ši kalba būtų įtraukta į einamąsias diskusijas apie kalbų teises ir kalbų politiką. [...] "Prahos manifestas", naujai pakartojantis esperantininkų sąjūdžio vertybes bei tikslus, pabrėžia kalbinę demokratiją ir kalbų įvairovės išsaugojimą. [...] Tarp kalbančių esperantiškai yra tokie išymūs žmonės, kaip 1994 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje Reinhardas Seltenas, 1996 m. pasaulio šachmatų čempionė Žuža Polgar ir Tivadar Soros, finansininko George Soros tėvas. [...] "Senbuvų dialogai" yra programa, siekianti sustiprinti dialogą tarp pasaulio tautų senbuvų, kaip priemonę vartojant esperanto kalbą ir aplenkiant buvusias kolonijines kalbas. [...] Čia pateikiami papildomi faktai apie dabartinę esperanto kalbos stovį.

Esperanto tikslai ir kilmė. Esperanto kalbos pagrindus 1887 m. Varšuvoje paskelbė daktaras Liudvikas Lazaris Zamenhofas. Planingai sukurtos tarptautinės kalbos, skirtos ne tautinėms kalboms pakeisti, bet būti visiems žmonėms antrąja pagalbine kalba, idėja nebuvo nauja. Tačiau būtent Zamenhofas suprato, kad tokia kalba gali vystytis tik ją kolektyviai vartojant, todėl jis apribojo savo pradinį pasiūlymą minimaliu gramatikos išdėstymu ir nedidele žodžių atsarga. Šiandien esperanto kalba yra pilnai išsivysčiusi, turi visas išraiškos priemones ir savo kalbančiųjų bendruomenę, paplitusią visame pasaulyje. Daugelis Zamenhofo idėjų pralenkė tas, kurias vėliau paskelbė moderniosios interlingvistikos kūrėjas, struktūralistas Ferdinandas de Saussure (jo brolis René buvo esperantininkas).

Charakteristika. Esperanto kalba yra žodinė ir rašytinė. Pagrindinė jos leksikos dalis surkurta Vakarų Europos kalbų pagrindu, sintakse ir morfologijai didelės įtakos turėjo slavų kalbos. Esperanto kalbos morfemai yra nekintamos ir gali būti beveik neribotai įjungiamos į kitus žodžius, todėl kalba turi daug bendro su izoliacinėmis kalbomis, kaip, pavyzdžiui, kinų, tuo tarpu jos vidinė žodžių struktūra yra gimininga agliucinacinėms kalboms, pvz., turkų, suahili ar japonų.

Raida. Pradinėje kalbos stadijoje būta apie tūkstantis šaknų, iš kurių buvo galima sudaryti dešimt-dvylika tūkstančių žodžių. Šiandien esperanto kalbos žodynuose esama 15 000–20 000 šaknų, iš kurių galima sudaryti šimtus tūkstančių žodžių. Kalba vystosi toliau, Esperanto kalbos akademija kontroliuoja jos raidos tendencijas. Per daugiau kaip šimtą metų kalba buvo naudojama įvairiausiems tikslams, net kontroversiškiems ar problematiškiems. Kalba buvo uždrausta, jos vartotojai persekiojami, ir Stalino (kaip "kosmopolitų" kalba), ir Hitlerio (kaip žydų kalba, nes kalbos kūrėjas Zamenhofas buvo žydas). Yra gal tūkstantis žmonių, kurie nuo pat gimimo ją kasdien vartoja namuose.

Vartotojai. Visuotinę Esperanto Asociaciją (UEA) sudaro aktyviausi esperanto bendruomenės nariai, ji turi savo skyrius 62 šalyse, o individualių narių yra dvigubai didesniame šalių skaičiuje. Skaičiuojant pagal parduotų vadovėlių bei vietinių esperanto draugijų narių skaičių, galima teigti, kad bent šiek tiek šią kalbą moka šimtai tūkstančių, o gal ir milijonai žmonių.

Esperantiškai kalbančių žmonių esama visose pasaulio šalyse, tame skaičiuje gana daug tokiose skirtingose šalyse, kaip Kinija, Japonija, Brazilija, Iranas, Madagaskaras, Bulgarija ir Kuba.

Esperanto kalbos mokymas. Kadangi esperantiškai susišnekėti išmokstama greitai, toji kalba yra idealus įvadas į užsienio kalbų mokymąsi. Jau po kelių savaičių besimokantieji gali susirašinėti esperanto kalba, o po kelių mėnesių – vartoti ją ir išvykose į užsienį. Eksperimentai ir neformalus stebėjimai patvirtina, kad propedeutinis esperanto mokymasis teigiamai veikia ir pirmosios, ir antrosios svetimios kalbos studijas. Nors ji ir yra dėstoma kai kuriose mokyklose, dažniausiai jos išmokstama savarankiškai bei susirašinėjant (paprastu ar elektroniniu paštu) arba vietiniuose esperantininkų klubuose. Vadovėliai ir didaktinė medžiaga egzistuoja daugiau kaip šimtu kalbų. Naujas tinklalapis esperanto kalbos mokytojams, www.edukado.net, pateikia idėjas aktualias auklėjamajai veiklai.

Oficialus pripažinimas. 1954 metais UNESKO Generalinė asamblėja pripažino, kad esperanto kalbos pasiekimai atitinka UNESKO tikslus bei idealus, ir tarp UNESKO ir Visuotinės Esperanto Asociacijos buvo užmegzti konsultaciniai santykiai. Nuo tada šių dviejų organizacijų bendradarbiavimas tęsiasi. 1977 metais UNESKO generalinis direktorius p. Amadou-Mahtar M'Bow pasakė kalbą 62-ojo Pasaulinio Esperanto Kongreso atidarymo ceremonijoje, o 1985 metais Generalinė asamblėja paragino UNESKO priklausančias šalis ir tarptautines organizacijas plėtoti esperanto kalbos mokymą mokyklose ir vartoti ją tarptautiniuose reikaluose. Visuotinė Esperanto Asociacija (UEA) taip pat turi patarėjo statusą Jungtinėse Tautose, UNICEF (Tarptautinės pagalbos vaikams fondas), Europos Taryboje, Amerikos Valstybių Organizacijoje ir Tarptautinėje Standartizacijos Organizacijoje (ISO).

Susitikimai ir kelionės. Kasmet esperanto kalba vyksta daugiau kaip šimtas tarptautinių konferencijų ir susitikimų – be jokių vertėjų. Didžiausi tokie susitikimai yra Pasauliniai esperantininkų kongresai, paskutiniiais metais vykę Adelaidėje (1997), Montpeljė (1998), Berlyne (1999), Tel-Avive (2000), Zagrebe (2001). Sekantys kongresai vyks Fortalezijoje (Brazilija, 2002), Gėteburge (Švedija, 2003), Pekine (Kinija, 2004) ir Vilniuje (Lietuva, 2005). Pirmasis arabų šalių esperantininkų simpoziumas įvyko Amane 2000 m., penktasis visos Amerikos kongresas buvo Meksikos sostinėje 2001 m., o sekantis Azijos kongresas bus Seule 2002 m. UEA jaunimo sekcijos vadovaujamos "Pasporta Servo" (Pasų paslauga) 2002 metų leidinyje yra 1200 adresų 82 šalyse, kur keliaujantys esperantininkai gali gauti nemokamą nakvynę.

Esperanto kalbos tyrimai ir bibliotekos. Daugelis universitetų yra įtraukę esperanto kalbą į lingvistikos kursą, kai kuriuose ji yra atskiras studijų dalykas. Ypač pažymėtinas Budapešto Eötvös Lorand universitetas, suteikiantis esperanto kalbos diplomą, ir Poznanės universitetas su interlingvistikos programos diplomu. JAV šiuolaikinių kalbų asociacijos bibliografija kasmet įregistruoja daugiau kaip 300 mokslinių publikacijų apie esperanto kalbą. Didžiosios Britanijos esperantininkų sąjungos biblioteka turi virš 20 000 vienetų. Kitos didelės bibliotekos yra: Tarptautinis esperanto muziejus Vienoje (Austrijos Nacionalinės bibliotekos dalis), Hodlerio biblioteka prie Centrinės UEA įstaigos Roterdame ir Esperanto kolekcija Aalene, Vokietijoje. Vienos ir Aaleno bibliotekoms galima daryti užklausas per internetą ir tarptautinę tarpbibliotekinio abonentų sistemą.

Profesiniai kontaktai ir specifiniai interesai. Egzistuoja profesinės esperantininkų organizacijos, pvz., gydytojų, rašytojų, geležinkeliečių, mokslininkų, muzikų ir daugelio kitų. Tokios organizacijos dažnai leidžia savo žurnalus, organizuoja konferencijas ir padeda diegti šią kalbą tam tikrose specializuotose profesinės veiklos srityse. San Marino Tarptautinė Mokslų Akademija siekia palengvinti bendradarbiavimą universitetų lygyje. Reguliariai pasirodo originalūs ir verstiniai leidiniai esperanto kalba tokiose srityse, kaip astronomija, informatika, botanika, entomologija, chemija, teisė ir filosofija. Egzistuoja daugybė esperantininkų organizacijų, jungiančių tam tikrų interesų grupes, pvz., skautų, aklųjų, šachmatininkų ir Go žaidėjų. UEA yra atskiras jaunimo skyrius TEJO, kuris dažnai organizuoja savo tarptautinius renginius ir leidžia savo periodinius leidinius. Budistai, šintoistai, katalikai, kvakeriai, protestantai, mormonai, bahajai turi savo esperantiškas organizacijas. Daugybė socialiai aktyvių grupių vartoja šią kalbą.

Literatūra. Klestinčios esperantiškos literatūros tradicijas pripažino PEN internacionalas, kuris per savo 60-tąjį kongresą 1993 m. rugsėjo mėnesį priėmė esperanto skyrių savo nariu. Žymūs šiuolaikiniai esperanto rašytojai yra prozininkai Trevor Steele (Australija), Istvan Nemere (Vengrija) ir Spomenka Štimec (Kroatija), poetai William Auld (Škotija), Michail Gišpling (Rusija / Izraelis) ir Abel Montagut (Katalonija), apybraižininkai ir vertėjai Probal Dasgupta (Indija), Fernando de Diego (Venesuela) ir Kurisu Kei (Japonija). W. Auld 1999 ir 2000 metais buvo kandidatu Nobelio literatūros premijai už jo indėlį į poeziją.

Vertimai. Tarp daugybės pastaraisiais metais išverstų kūrinių yra Hemingvėjaus „*Senis ir jūra*“, Tolkinio „*Žiedų valdovas*“, Garsijos Markeso „*Šimtas metų vienatvės*“, Omaro Chajamo „*Rubajatai*“, Graso „*Skardinis būgnelis*“, Marko Polo „*Nuostabių dalykų knyga*“ ir didžioji Cao Xueqino šeimininė saga „*Svajonė apie raudoną namą*“. Vaikams prie Asterikso, Vini Pū, Pepės Ilgakojinės, Muminukų personažų prisijungė suomių autoriaus Tove Jansono ir L. Frank Baumo knygų veikėjai, jiems prieinamas www tinklas. Iš esperanto kalbos išverstas „*Maskaradas*“, kurį 1965 m. išleido Tivadar Soros, finansininko George Soros tėvas; knygoje pasakojama apie jo šeimos pergyvenimus nacių okupuotame Budapešte. Ši knyga išleista angliškai D. Britanijoje (2000) ir JAV (2001), pasirodė ir rusiškas, vokiškas bei turkiškas vertimai.

Teatras ir kinas. Paskutiniu metu esperanto kalboje pasirodė dramos kūriniai tokių autorių, kaip Goldonio, Ionesko, Šekspyro ir Alano Ayckbourgo. Daugelis Šekspyro veikalų yra išversta į esperanto kalbą; kaip vieną iš naujausių pastatymų šia kalba reikia paminėti „*Karalių Lyrą*“ Hanojaus scenoje, Vietname 2001 m. gruodžio mėn., vaidinant vietos aktoriams. Nors Čaplino filmo „*Didysis diktatorius*“ scenose buvo esperantiškų užrašų, pilnametražinių filmų dar maža. Pažymėtiną išimtį sudaro Williamo Shatnerio filmas „*Košmaras*“, kurio dialogai vien esperanto kalba.

Muzika. Muzikos žanras esperanto kalba apima populiarias ir liaudies dainas, roko ir kabaretų muziką, pjeses solistams bei chorams, ir net operą. Populiarūs kompozitoriai ir atlikėjai, įskaitant Elvį Costello Britanijoje ir Maiklą Džeksoną JAV, įkvėpti esperanto kalbos skambumo, sukūrė ir įrašė daug kūrinių su tekstais esperanto kalba. Kai kurie kūriniai iš grynai esperantiško Warner albumo, išleisto 1996 m. lapkričio mėnesį Ispanijoje, pateko į populiariausių dainų sąrašą. Klasikiniuose kūriniuose orkestrams ir chorams atsiranda esperantiški tekstai, pavyzdžiui Lou Harisono „*La koro Sutro*“ ir pirmoji Davido Gaineso simfonija (abu iš JAV). Esperantiška muzika randama www, įskaitant ir kelis tinklalapius, skirtus esperantiškai karaokei.

Periodiniai leidiniai. Esperanto kalba reguliariai leidžiama daugiau kaip šimtas laikraščių ir žurnalų, tame skaičiuje naujienu žurnalas „*Monato*“ (Mėnuo), literatūrinis žurnalas „*Fonto*“ (Versmė) ir UEA leidinys „*Esperanto*“. Dvisavaitinis esperanto pasaulio naujienu leidinys „*Eventoj*“ (Įvykiai) išeina ir elektrone forma, kaip ir minėtas „*Monato*“. Ir kai kurie kiti leidiniai pateikia santraukas www. Yra periodinių leidinių, skirtų medicinai ir kitiems mokslams, religinių žurnalų, periodinių leidinių jaunimui, auklėjimo temomis ir daugybė specialios tematikos žurnalų.

Radijas ir televizija. Austrijos, Brazilijos, Kinijos, Kubos, Vengrijos, Italijos ir Lenkijos radijo stotys reguliariai transliuoja laidas esperanto kalba. Taip pat ir Vatikano radijas. Kai kurios programos girdimos ir per internetą. Įvairiose šalyse vyksta esperanto kalbos kursai per televiziją, pvz., neseniai transliuota 16 dalių BBC programa „*Mazi en Gondolando*“ Lenkijos pirmuoju kanalu.

Internetas. Elektroniniai tinklai yra sparčiausiai plintanti ryšių priemonė esperantininkų kontaktuose. Jau egzistuoja keli šimtai esperantiškų diskusijų klubų, kuriuose svarstomos temos nuo šios kalbos vartojimo šeimose iki bendrosios reliatyvumo teorijos. Esperanto kalba plačiai vartojama pokalbių svetainėse ICQ, IRC ir PalTalk. Esperantiški www puslapiai skaičiuojami šimtais tūkstančių, informacijos apie juos galima rasti Virtualioje Esperanto Bibliotekoje – <http://www.esperanto.net/veb/> ar bet kurioje paieškoje surinkus žodį „esperanto“.

Visuotinės Esperanto Asociacijos paslaugos. UEA publikuoja knygas, žurnalus ir metraštinę, kuriame išvardinamos esperantininkų organizacijos bei jų atstovai visame pasaulyje. Šios publikacijos, o taip pat informacija apie kompaktinius diskus, kasetes ir kt. yra pateikiamos UEA knygų kataloge, kurį galima gauti spausdintame pavidale ir www. Asociacijos Knygų paslaugų fonde yra daugiau kaip 3500 pavadinimų. UEA leidinys anglų ir prancūzų kalbomis „*Esperanto documents*“ (Esperanto dokumentai) skelbia duomenis apie šiuolaikinę esperanto kalbos padėtį ir gaunamas centrinėje UEA įstaigoje Roterdame.

Smulkesnei informacijai apie esperanto gauti prašome kreiptis į UEA būstinę adresu: Nieuwe Binnenweg 176, NL-3015 BJ Rotterdam, the Netherlands (tel.+31-10-436-1044; faksas 436-1751; e-mail uea@inter.nl.net), arba 777 United Nations Plaza, New York, NY 10017, USA (tel.+1-212-687-7041; faksas 949-4177), arba tiesiog į UEA tinklalapį <http://www.uea.org> .